

# **Dk. Donald Fowler, Asili za Agano la Kale, Mhadhara wa 12, Vikundi vya Watu, Wahurrian, Wahiti, na Habiru**

© 2024 Don Fowler na Ted Hildebrandt

Huyu ni Dk. Don Fowler katika mafundisho yake juu ya asili ya Agano la Kale. Hiki ni kipindi cha 12, Vikundi vya Watu, Wahurrians, Wahiti, na Habiru.

Ninahisi kulazimika kueleza kwamba safari yangu ya mwisho kupitia Mashariki ya Karibu ya kale ilikuwa fupi na tulikuwa tukiruka juu ya ulimwengu wa ufadhili wa masomo kwa takriban futi 40,000 katika siku yenye mawingu.

Lakini ni muhimu kukumbuka kwamba tunaposonga mbele zaidi katika darasa, ni muhimu kukumbuka kuwa madhara yanaweza kuja kwa maandishi ya Biblia kwa kutumia vibaya nyenzo za kale za Mashariki ya Karibu. Na kwa hivyo, kwa sisi ambao tunaamini katika Biblia na tungependa kuona Biblia imethibitishwa, tunapaswa pia kuwa waangalifu ili tusipoteze lengo letu tunapotumia nyenzo. Nyenzo hii ina haki ya kuishi yenyewe na haipo ili tuweze kuitumia kwa ubishi kwa ajili ya Biblia.

Lakini kwa hakika, tunataka kuwa na uwezo wa kukata kauli kwamba akiolojia ni rafiki wa Biblia. Lakini kile ambacho unanisikia nikizungumzia ndicho ambacho kwa kiasi kikubwa kimekuwa matumizi mabaya ya Biblia katika kipindi cha milenia, katika karne zilizopita. Ninapaswa kusema kana kwamba kusudi la Biblia ni kwamba lazima ithibitishwe kabla ya kuaminiwa. Kwa kweli nimeamini kwamba ikiwa tunaweza kufanikiwa kuipata kwani tuliifanya Epic ya Gilgamesh ikiwa tungeweza kufikiria hali ya kuchekesha ya kupata Safina na kuingia ndani ya sehemu ya ndani ya Safina, na hapo ikatokea tuna ujumbe kutoka kwa Nuhu ulioandikwa kwa Kiakadi, na katika ujumbe ambao Nuhu anatuambia, niliwaambia hivyo, hiyo sio kweli kutatua tatizo la kutoamini.

Na zaidi ya hayo, inatukumbusha kwamba akiolojia daima ina mapungufu. Miaka iliyopita, nilipata fursa ya kuketi kama mshiriki kijana wa kitivo kusikiliza mfululizo wa mihadhara ya Ed Yamauchi katika Chuo cha Grace, na nilikuja kumuona kama mtu wa unyenyekevu mkubwa, na namshukuru Mungu bado yu hai hadi leo. Lakini mapungufu ya akiolojia yalionyeshwa kwa ufasaha na Yamauchi katika taarifa hii.

Moja, ni sehemu tu ya ushahidi wa kiakiolojia unaosalia ardhini. Mbili, ni sehemu tu ya tovuti zinazoweza zimegunduliwa. Tatu, ni sehemu tu ya tovuti zilizogunduliwa ambazo zimechimbwa.

Nne, ni sehemu tu ya tovuti yoyote ya zamani iliyochimbwa. Tano, ni sehemu tu ya yale ambayo yamechimbwa ndiyo yamechunguzwa kwa kina na kuchapishwa. Mwisho, ni sehemu tu ya yale ambayo yamechunguzwa na kuchapishwa yanachangia katika masomo ya Biblia.

Sehemu ndogo tu. Kwa hiyo, nadhani wakati mwingine tuna aina ya mtazamo wa kimapenzi wa kile akiolojia inaweza kufanya. Ninaweza kukumbuka nikiwa kijana nilisikia mhubiri kijana kutoka shule nyingine akipanda mimbari na kutuambia kwamba elimu ya kale imethibitisha Biblia.

Naam, kwa mtu yeyote ambaye amesoma elimu ya kale, tunacheka kwa sababu ingawa akiolojia imetoa uaminifu wa jumla kwa Biblia, angalau katika tathmini yangu, haijathibitisha. Na ni matumizi mabaya ya ushahidi wa kiakiolojia kwa kadiri ninavyohusika kupunguza akiolojia hadi kuwa mjakazi wa Biblia, ili kuthibitisha kama ilivyokuwa. Kwa hivyo, hilo hutuingiza kwenye matatizo tunapoondoa mambo kutoka katika muktadha wao wa asili.

Tunachoenda kufanya ni kuhamisha ardhi hapa kidogo na kuangalia usuli wa matukio kutoka Kutoka hadi kwa Waamuzi. Ninafanya hivi ili kutukumbusha tu kwamba kipindi cha kale cha Babeli kilifikia kikomo katika takriban 1620 au karibu. Na sio hadi nusu milenia nyingine ndipo tutakuwa na milki kuu inayofuata, na itakuwa kubwa zaidi kati ya milki hizi.

Kwa hivyo, kwa muda mrefu, tuna hali ambayo Mesopotamia haina nguvu kubwa. Kwa hiyo, ninaweka tu jukwaa kwa ajili ya ramani kwa haraka kuwakumbusha kwamba wakati kipindi cha kale cha Babeli kinapofikia mwisho, Babeli inakaliwa na watu wanaoitwa Wakassite. Na wangetawala Babeli kwa muda mrefu kuliko nasaba nyingine yoyote.

Na kwa hivyo, wakati Babiloni inaanguka, kikundi cha watu huhama kutoka maeneo ya milima ya Kassite hadi maeneo ya milima ya Zagros. Wanaitwa Wakassite, na wametawala huko Babeli kwa karne nyingi. Lakini hawakutuacha sana.

Kwa hakika hatuna kompyuta kibao zilizoandikwa katika Kassite, na hatuna uwezo wa kuandika historia ya Babeli kwa urahisi katika kipindi cha Kassite. Lakini walikuwa wakitawala Babeli ingawa hawakutawala bonde lote la Mesopotamia. Kuna kundi la pili la watu wanaoitwa Hurrians, labda wale ambao Biblia inawaita Wahuri.

Na Wahurrians wanatawala katika eneo hili pia. Unaweza kuona nchi yao hapa katika sehemu ya mbali ya kaskazini ya Mesopotamia. Na wao pia ni watu wanaohamia katika eneo hili.

Wao si asili yake. Kama Wakassite, wao si Wasemiti; wao ni Indo-Europeans. Na kwa hivyo, tunataka kusema mambo machache kuwahusu.

Zilionekana kwa mara ya kwanza katika rekodi zilizoandikwa mapema kama 2200, lakini huenda zilihamia Mesopotamia ya juu katika miaka ya 24 hadi 2200. Kufikia nyakati za kale za Babiloni, zilitawanyika sana. Walitajwa kwa mara ya kwanza kama kikundi cha watu huko Mari.

Kufikia 1635, wanashambulia Anatolia ya kusini. Kufikia 1480, wanatawala huko Kiz zuwatna, ambayo iko katika eneo la Kapadokia ya Agano Jipya. Waashuri waliita Kwe, au Calicia ya zamani.

Kwa hiyo, kuanzia miaka ya 1600 hadi 1400, Wahuria hawa walikuwa nguvu kuu ya kikabila katika ufalme mkuu wa Mitanni. Mji mkuu wao, Washukanni, ni mji mwingine mkubwa wa kifalme ambao bado haujapatikana. Mitanni ilikuwa nguvu halisi katika ulimwengu hadi iliposhambuliwa na mfalme Mhiti Suppiluliuma mnamo 1370.

Kwa hivyo, nilipokuwekea hii kwenye ramani ili kukuonyesha ufalme wa Mitanni, hapa inaitwa tu Wahurrites. Lakini ufalme huu wa Mitanni ulitawala nusu ya juu ya eneo la Mesopotamia kwa karne kadhaa. Na walikuwa wachezaji wakubwa hadi wakashikwa na kubana kati ya Wahiti na Mesopotamia.

Lugha ya Mitannia Empire ilikuwa Hurrian, ingawa inapendeza vya kutosha, tunajua kutokana na kusoma majina ya viongozi wao kwamba hawakuwa Wahurrians. Huenda uongozi wao ulitoka mahali fulani Iran au hata India. Inaonekana kwamba ilikuwa ni kuletwa kwa farasi kwa kiwango kikubwa kulikopelekea kuwa na nguvu za kijeshi zenye nguvu.

Wana uwezekano wa kutambuliwa na Wahurrites wa kibiblia ambao wametajwa tu katika Mwanzo na Kumbukumbu la Torati. Ni lazima itajwe kwamba walikuwa watu waliotawanywa sana kati ya watu wote waliohamia Mesopotamia. Mnamo 1450, mfalme wa Mitannia Saustartar alishindwa na Thutmose III, na kupoteza sehemu kubwa ya eneo lake la Syria.

Thutmose I, Tutankhamun, alifanya naye mapatano na Syria Kaskazini ikarudishwa Mitanni. Wote Saustartar na mrithi wake Tushratta waliwaoza binti zao kwa mafarao. Kwa hiyo jambo la msingi katika kuweka hili kwa ajili yetu ni kwamba katika kipindi cha kabla ya Kutoka kwa Biblia, tukichukulia tarehe ya mwanzo ya Kutoka, kulikuwa na nguvu tatu kuu.

Misri kuelekea kusini, Mitanni kaskazini mwa Mesopotamia, na Wahiti katika eneo ambalo lingekuwa Uturuki ya kisasa. Baada ya 1370, hii ilipunguzwa hadi mbili kwa sababu Wahiti walikuwa wamefaulu kuleta mwisho wa ufalme wa Huria. Kwa hivyo, tunapochukua muda mfupi tu kutazama ramani yetu, ikiwa tutaangalia ramani

inayofaa kama hii, eneo hili hapa katika rangi nyingi, lax, zambarau, na kijani, eneo hili hapa lilikuwa milki ya Wahiti.

Ufalme wa Mitannia ulikuwa eneo hili la kaskazini hivi, na kisha ufalme wa Misri ulikuwa hapa chini. Baada ya 1370, tunachosema ni ufalme wa Hurrian ambao ulikuwa hapa haukuwepo. Na tulicho nacho ni ufalme wa Wahiti.

Wahiti ni, naona kuwa kundi la watu wanaovutia. Nimekupa, kama nilivyokupa katika nyenzo zangu zote za utangulizi, nyenzo za kusoma ili uchague kwa hiari yako ikiwa ungetaka kuifuatilia. Sio ya sasa kama inavyohitaji kuwa, lakini hata hivyo, bado unaweza kujifunza kile kinachohitajika kujifunza kwa kufuata marejeleo haya ya biblia.

Tunapowasoma Wahiti, tuna tatizo kwa sababu tuna neno moja, neno Mhiti, lakini kama tulivyoona katika neno Amorite, neno hilo linaweza kuwa na utambulisho mwingi. Kwa hivyo, neno la kwanza ni kwamba neno Mhiti linatumika kwa wenyeji asilia wa Asia Ndogo ya Kati, kwa kawaida hutambuliwa kwa kuunda tahajia au matamshi tofauti ya neno Mhiti. Tunawaita wenyeji hawa wa asili Hattians.

Jina la eneo hilo katika Anatolia ya Kati liliitwa Hattiland. Kwa hiyo, tangu zamani, hiyo iliitwa Hattiland, na kwa hiyo, watu hawa kabla ya 2000 BC waliitwa Hattians. Hattians ni kitu sawa na Mhiti, lakini Mhiti ni neno la amofasi. Inaweza kumaanisha mambo mengi tofauti.

Kwa hiyo, tutakachosema ni kwamba wenyeji wa Asia ya Kati kabla ya 2000 KK walikuwa Wahattini, na kwa kadiri tunavyojua, walikuwa katika eneo hilo la Anatolia ya Kati tangu zamani. Walakini, karibu 2000 KK, kabila la pili lilihamia eneo hili. Walikuwa ni uhamiaji wa Waindo-Ulaya kwenda Asia Ndogo ya Kati, na tumekuja kuwarejelea kama Wahiti wa Kifalme.

Kizazi kimoja au viwili vilivyopita, wakati fulani waliitwa Waneshi, lakini watu hawaonekani kutumia neno hilo tena. Kuanzia miaka ya 1700 hadi 1190, walikuwa nguvu kubwa ya kisiasa katika Mashariki ya Karibu ya kale. Kwa kweli, kulikuwa na kipindi cha kuanzia 1370 hadi mwisho wa Ufalme wa Wahiti wa Imperial, wakati Wamisri na Wahiti waligawanyika tu ulimwengu kati yao.

Kundi hili, ambalo lingekuwa likitawala wakati wa kipindi cha Mababu, hadi katikati ya kitabu cha Waamuzi, kwa hiyo kilikuwa kipindi cha wakati tunachokiita Wahiti wa Kifalme. Karibu, ili tu kukupa tarehe ya pande zote, mnamo 1200, Ufalme wa Wahiti wa Imperial ulivamia na kumalizika. Na ilipoingia na kuanguka tu, wakazi wa eneo hilo, wakitafuta ramani bora zaidi, wenyeji wa Ufalme huo wa Asia Ndogo ya Kati, mabaki ya hiyo, walihamia kusini hapa, na kaskazini mwa Siria, walianzisha muungano wa majimbo ya jiji, ambayo yanajulikana na wanahistoria kwa kuwaita Neo-Hiti.

Kundi hili la tatu, Neo-Hitites, lilikuwa ni matokeo ya moja ya matukio makubwa zaidi katika historia ya ulimwengu, Harakati ya Watu wa Bahari. Kwa hiyo, mabaki haya walikimbilia Milima ya Taurus kaskazini mwa Siria, ambako waliunda muungano wa majimbo ya miji ambayo yaliitwa majimbo ya jiji la Neo-Hiti. Kwa hivyo, ili kutupa umri mbaya kwa muhula huu wa tatu, matumizi haya ya tatu ya neno Mhiti, tutawapa tarehe kutoka 1200 hadi takriban 800.

Sasa, katika Biblia, 1200 inatuweka katikati ya Kitabu cha Waamuzi na kisha inatupeleka chini katika kipindi cha ufalme uliogawanyika, wakati Daudi na Sulemani wamekufa, na ufalme umegawanyika katika vyombo viwili, Ufalme wa Kaskazini na Ufalme wa Kusini. Kwa hiyo, tunapoangalia uwezekano huu watatu na kuulinganisha na rekodi ya Biblia, tunachoweza kusema ni hiki. Wahattini wa asili walimtangulia hata Ibrahimu, lakini kisha kundi la pili, Wahiti wa Kifalme, walishughulikia kipindi cha wazee wa ukoo hadi katikati ya Kitabu cha Waamuzi, na kisha Wahiti Mamboleo walifunika kipindi cha wakati kutoka katikati ya Waamuzi hadi chini ya ufalme uliogawanyika, mfalme.

Sasa, haya yote yamesababisha mkanganyiko katika Biblia tunapona neno Mhiti, kwa sababu tuna neno moja tu. Rekodi ya Biblia haitofautishi kati ya Wahati, Wahiti wa Kifalme, na Wahiti Mamboleo, wala haitofautishi kati ya neno Mhiti kama lilivyokuja kutumiwa na Waashuri hapo baadaye. Waashuru waliita tu kitu chochote kilichoko magharibi mwa Ashuru kama Hattiland.

Kwa hiyo, hilo limetuletea tatizo tunaposoma Biblia yetu. Ninapona neno Mhiti, ninashughulikia uwezekano wa kutatanisha wa mpangilio wa matukio. Hebu tuone kama ninaweza kueleza ninachomaanisha. Wakati mke mpendwa wa Abraham, Sarah, anapofariki katika eneo la Hebroni, wengi wetu katika mapokeo yetu ya Kiingereza tunaiita Hebron.

Hebroni kwa hakika hutamkwa Hevron. Na kwa hiyo, katika mapokeo yetu ya kibiblia, katika Biblia, Hebroni uko chini kabisa huku kusini mwa Yuda. Sara alipokufa, Abrahamu alihitaji mahali pa kuzikia, na hivyo huko chini katika eneo la Hebroni, Abrahamu alinunua shamba la kuzikia kutoka kwa mtu anayeitwa Efroni Mhiti.

Kwa hivyo, ananunua eneo hili la kuzikia kutoka kwa Efroni Mhiti, na kwa hivyo tunasoma Biblia yetu, na umekuwa na utangulizi huu mfupi sana wa Wahiti, na kwa hivyo unagundua sasa kwamba unapaswa kujiuliza swali, vizuri, ni Mhiti gani anazungumza juu yake? Je, inazungumzia Wahattini? Je, inazungumzia Wahiti wa Imperial? Je, inazungumzia Neo-Hitites? Kweli, wacha tuseme kwamba Sarah alikufa takriban mnamo 2000, ili kutoa tarehe mbaya. Naam, kama unavyoona, hiyo ndiyo tarehe ya kuhama kwa watu waliokuja kuwa Wahiti wa Kifalme. Kwa hivyo hii inaposema Efroni Mhiti, inaleta alama ya kuuliza kwa sababu hatuna uhakika kama Efroni huyu alikuwa kwa njia fulani kati ya Wahattini wa asili ambao walifika hapa

Hebroni au kama yeye ni sehemu ya uhamiaji wa watu wa Imperial Hiti ambao walihamia Asia Ndogo ya Kati, au ni maandishi ya kibiblia yanayorejelea kama kijiografia, basi neno hili kama kijiografia. Waashuri walitumia neno hili, kwa sababu ikiwa kisa hicho cha nne ndicho kinachowezelekana, basi Efroni hakuwa Mhiti wa kabila hata kidogo, lakini maandishi ya Mwanzo yanasema tu kwamba alikuwa mtu wa magharibi.

Kwa hivyo, kama unavyoona, wakati tunafika kwa Ibrahimu, na maandishi yanasema Efroni Mhiti, hatujui, hatuna njia yoyote ya kuamua utambulisho wake. Kwa maneno mengine, ikiwa yeye ni mwenyeji wa Asia ya Kati, tungejiuliza swali, Mhiti anafanya nini hapa kusini katika eneo tunaloliita Palestina? Kwa hivyo, hii ni, nadhani, kesi ya majaribio ya kupendeza kwetu. Tunapokuwa na Efroni Mhiti, yeye ni nani? Na kama unavyoona kutokana na hali tunazokabiliana nazo; kwa kweli hatuwezi kujibu swali hilo.

Kuna Mhiti mwingine katika Agano la Kale. Anajulikana sana kuliko Efroni, na jina lake ni Uria. Sasa, unaweza kumkumbuka Uria kama mume wa Bathsheba.

Andiko linatuambia kwamba Uria alikuwa Mhiti mamluki katika jeshi la Daudi. Sasa, Daudi angekuwa takriban 1000 KK. Samahani, ndio, 1000 BC.

Kwa hiyo, tunapomtazama Uria karibu 1000 KK, tunaweza kuangalia hili na kusema Daudi alikuwa, Sauli alikuwa mfalme kutoka takribani 1050 hadi 1010. Daudi angekuwa mfalme kutoka 1010 hadi 970. Kwa hiyo, hiyo ilimaanisha kwamba Uria angekuwa mtu ambaye alikuwa hai.

Kwa kuwa Uria angekuwa karibu na 970 kuliko 1010, labda tunaweza kumweka Uria katikati. Lakini tuna swali: ikiwa yeye ni Mhiti, hiyo inamaanisha nini? Kweli, inamaanisha kuwa labda, ikiwa sivyo, hajaunganishwa na Hattians asili. Ingemaanisha kuwa pengine hajatoka katika kipindi cha Milki ya Wahiti.

Kwa hivyo, inamaanisha ni kwamba angekuwa Neo-Hittite, na hiyo inaelezea kwa nini alikuwa mamluki. Kwa sababu, tunapoangalia neno Mhiti, kile ambacho kingetokea ni hiki. Katika eneo hili juu ya miinuko ambapo majimbo ya jiji la Neo-Hiti yalikuwa, katika ulimwengu kufuatia Vuguvugu la Watu wa Bahari Kuu, inaelekea sana Uria Mhiti alikuwa amejiajiri kama mamluki ili kusaidia Ulimwengu wa Watu wa Baada ya Bahari kushughulikia suala la ulimwengu mpya kabisa kufuatia tukio hilo baya la Watu wa Bahari.

Kwa hivyo, inachotupa ni mbinu ambayo inafaa kufahamu. Tuna jina, lakini tunapaswa kujiuliza swali: jinsi jina hilo linatumiwa? Kwa hivyo, katika kesi hii, Mhiti, basi, katika kesi ya Uria, bila shaka ingemaanisha kwamba alikuwa Mhiti Mamboleo. Mhiti wa Imperial, ambayo ni lugha ya Milki ya Wahiti, ilikuwa lugha iliyoandikwa kwa maandishi ya kikabari na hieroglyphic.

Hata hivyo, idadi kubwa zaidi ya hifadhi ya Wahiti imeandikwa kwa maandishi ya kikabari badala ya hieroglyph. Hieroglyph haimaanishi Mmisri. Inamaanisha aina ya maandishi ya kisanii ambayo yanaonekana kama maandishi ya Kimisri, lakini ni lugha ya Wahiti.

Wengi wa lugha ya Neo-Semitic Indo-European, msomi wa Czechoslovakian aitwaye Bedrich Hrozny alichimba mji mkuu wa Milki ya Wahiti, ambayo iliitwa Hattusha. Huko, alipata mji mkuu wa Dola na akapata kibao. Mojawapo ya malengo, nadhani, ya kila mwanaakiolojia ni kutafuta mji mkuu, kupata ikulu, na kisha kupata kumbukumbu ya kifalme.

Kwa hiyo, Hroszy alibahatika kupata hilo na ndipo akaanza kufahamu lugha ya Wahiti kwa sababu si ya Kisemiti; ni Indo-European. Na kwa hivyo, hapo alianza kuifafanua, na kwa hivyo, vidonge muhimu sana vya Wahiti viliwekwa katika lugha ya Indo-Ulaya. Tafsiri ya msingi ya Kiingereza ya sheria hizo hapo awali ilikuwa katika tafsiri ya Neufeld, sheria za Wahiti.

Leo, bila shaka, tuna toleo, toleo la juzuu tatu lililochapishwa na Brill, na kuhaririwa na WW Hallo, na unaweza kusoma mabamba ya Wahiti katika tafsiri ya Kiingereza katika muundo wao wa hivi majuzi zaidi katika buku hilo lililohaririwa na Hallow liitwalo Muktaadha wa Maandiko. Kwa hiyo, kwa vyovyote vile, iliachiwa kwa msomi wa Kijerumani Hrozy kutambua kwamba katika mabamba hayo ya Wahiti, kulikuwa na namna ya sheria mbalimbali ambazo zilijirudia katika mabamba hayo hadi Mashariki ya Karibu ya Kale. Hroszy alibainisha fomu hii ambayo ilipatikana katika vibao vyote vya mkataba wa Kale ya Mashariki ya Karibu, na alipendekeza kuwa kulikuwa na sifa kuu sita za utunzi katika mikataba hii.

Aligundua kuwa kulikuwa na utangulizi wa hati hizo. Alibainisha historia iliyotangulia, yaani, mkataba kati ya mamlaka mbili, hivyo alitambua kwamba kulikuwa na historia iliyotangulia iliyoorodheshwa kutoka kwa mtazamo wa zote mbili. Tatu, kulikuwa na taarifa ya msingi kuhusu uhusiano wa baadaye wa washiriki wawili wa mkataba.

Nne, kulikuwa na masharti maalum; tungeziita sheria zinazosimamia uhusiano. Tano, kwa kuwa mkataba huo ulikuwa ni hati ya kisheria na rasmi, basi kulikuwa na maombi ya miungu kuwa mashahidi wa mkataba huo. Na kisha mwisho, kulikuwa na laana na baraka, baraka ikiwa washiriki wawili walikuwa waaminifu kwa mkataba, laana ikiwa mmoja wao hakuwa.

Vema, uchunguzi huu ulisababisha kutambuliwa kwamba dhana hiyo hiyo ya jumla ilitawala, kama vile Kitabu cha Kumbukumbu la Torati. Moja ya kazi muhimu ni ya msomi wa Kijerumani Klaus Balzer, ambaye awali alichapisha waraka huu kwa Kijerumani, lakini sasa unapatikana kwa Kiingereza, ingawa haujchapishwa, mara ya mwisho niliposikia. Muundo wa agano.

Katika hili, tunaweza kuona kwamba muundo huo huo mbaya unaonekana katika Biblia: utangulizi, utangulizi wa kihistoria, tamko la msingi, masharti ya kina zaidi, na kuidhinishwa rasmi na kibaraka. Kwa maneno mengine, tunapoitumia kwa Yoshua 24, uorodheshaji huo mbaya, ambao tunaweza kuuia muundo wa mkataba, unaonekana katika Agano la Kale. Unaweza kuiona katika Yoshua sura ya 24, na unaweza kuiona katika kitabu cha Kumbukumbu la Torati.

Kwa kweli, muundo huu umetumika kwa Kumbukumbu la Torati. Msomi mkuu wa Presbyterian katika Seminari ya Kitheolojia ya Westminster alitambua muundo huu wa mkataba katika Kitabu cha Kumbukumbu la Torati na akaandika kitabu cha ajabu, ambacho sasa, bila shaka, kimepitwa na wakati kabisa, kinachoitwa Mkataba wa Mfalme Mkuu. Katika kitabu hiki, Kline alionyesha kwamba muundo uleule wa mkataba, ambao ulitambuliwa katika mikataba ya Wahiti, unalingana na jinsi Kitabu cha Kumbukumbu la Torati kinavyoandikwa pia.

Sasa, hatutaki kuwapa hadhira hisia kwamba kulikuwa na kunakili hapa. Kilichotokea ni kwamba kulikuwa na mgawanyiko katika ulimwengu wa kale wa njia ya pamoja ya kufanya mikataba. Na mtawanyiko huo ulipatikana katika kila tamaduni.

Kwa hivyo, popote palipokuwa na mikataba, walifuata muundo huo mbaya wa jumla. Na hivyo moja ya mambo ambayo tunaweza kuona ni kwamba watu wa kale wa Mashariki ya Karibu walifuata muundo wa mkataba wa kawaida ambao ulikuwa unatufunulia kwamba ulimwengu ulikuwa unaingia katika enzi mpya ya dhahabu, enzi ya uhusiano wa kidiplomasia kote kwenye Crescent yenye Rutuba, ikiwa ni pamoja na mahusiano ya mkataba na Misri. Kwa hivyo, Kumbukumbu la Torati kama kitabu kinaweza kueleweka kama hati ambayo muhtasari wake wa jumla unafuata muundo sawa wa mkataba.

Katika kisa hiki, katika Kumbukumbu la Torati, mapatano ni kati ya Mfalme Mkuu, Yafethi, na Waisraeli. Musa angekuwa mtu ambaye alikuwa akifanya rasmi mapatano na Yafethi. Kwa hivyo, Kumbukumbu la Torati inaonekana kufuata, kwa ujumla, muundo huo huo.

Sasa, ikiwa himaya ya kifalme ya Wahiti ilifikia kikomo mwaka wa 1200, na Musa akaandika hati yake mwaka 1400, basi wengine wamejaribu kutumia tarehe hizo kama hoja kuthibitisha kwamba Musa alikuwa anaandika mapema, badala ya nadharia ya uhakiki, ambayo inamfanya aandike marehemu ikiwa kweli aliandika kabisa. Huenda tungefaa zaidi kutojaribu kutumia tarehe hizo kujaribu kuthibitisha tarehe ya mapema ya Musa, kwa sababu, kwa kweli, umbizo la mkataba tulilokuonyesha ni la kudumu sana. Na kwa hivyo, haifai kujaribu kubishana tarehe ya mapema ya Musa kwa msingi wa matukio hayo.

Lakini tunaweza kusema kwamba Musa alikuwa mfalme wa Israeli ambaye alifanya mapatano na Bwana. Na kwa hivyo, hati za Wahiti zimetusaidia sana katika kutupa kilele cha mapema zaidi katika mkataba wa kimataifa. Kama ningeweza kuhamia kundi lingine la watu, ningependa kuzungumza nanyi kuhusu Habiru.

Ninajua kutokana na kufundisha hili darasani kwamba hili ni moja wapo ya maeneo magumu ya somo kwa wanafunzi wangu kulimudu. Wachache wao hata wamekuwa na Kiebrania. Na, bila shaka, wanapokuwa na Kiebrania, wanaipata haraka sana kuliko wale wanafunzi ambao hawajapata.

Kwa hivyo labda ningeweza kutumia fursa hii kushiriki nawe katika hadhira na kusema hakuna sababu ya kibiblia kwa nini huwezi kujifunza Kiebrania. Kwa kweli, ili kuiweka katika maneno chanya zaidi, katika ulimwengu wa leo, marafiki, unaweza kwenda mahali kama Zondervan, na unaweza kununua nyenzo za mtandaoni ambazo hukuwezesha kutumia sarufi ya Kiebrania, na unaweza kujifunza Kiebrania moja kwa moja kwenye sebule yako. Na hivyo, au popote una kompyuta yako.

Kwa hivyo, napenda, ningekuhimiza kulenga juu. Ningekutia moyo uweze kujifunza, kuweza kujifunza Biblia kwa kutumia Kiebrania na Kigiriki. Unajua, wakati Martin Luther alipokuwa hai, alifundisha ulimwengu wake kwamba hakuna kabadala cha kujifunza Biblia katika lugha za awali.

Na nadhani hiyo bado ni kweli leo. Kwa hivyo, tunapojitayarisha kuzungumzia tatizo la Habiru, ningependa kupendekeza kwenu hakuna sababu kwa nini wengi wenu, kwa kutumia kompyuta yako, kutumia nyenzo nyingi ambazo ziko nje ili kukuwezesha kujifunza Kiebrania peke yako. Naam, kwa nini Waebrania wanaitwa Waebrania? Katika sura ya 14 ya kitabu cha Mwanzo, Abrahamu anaitwa Mwebrania.

Hii ni mara ya kwanza tumetumia neno hili. Katika sura ya 14, mstari wa 13, ndipo mkimbizi akaja na kumwambia Ibrahimu, Abram Mwebrania. Naam, katika Mwanzo 14:13, tunajiuliza swali, kwa nini Abram aliitwa Mwebrania? Ina maana gani hapo? Vema, wacha niwaandikie tu ubaoni jinsi ambavyo tungefanya hivi.

Sasa, mtaona I. Ninyi nyote mnajua kwamba Agano la Kale limejaa maandishi. Wakanaani, Vimelea, Wahiti, Waisraeli. Kweli, kwa Kiebrania, hakuna hata moja ya vitu hivyo.

Labda hiyo inatujia kutoka kwa Septuagint, lakini watu hao wote tunaowaita ites ni watu wote wanaoishia na sigla I. Ni Wakanaani, sio Wakanaani. Kwa kweli sio Mwisraeli, na ni Waisraeli. Kwa hiyo, au B'nai Israeli, wana wa Israeli.

Waebrania kwa kweli wanaitwa Ivri. Kwa hiyo, tutajiuliza swali, kwa nini Ibrahimu anaitwa Mwebrania katika sura ya 14, mstari wa 13? Kuna maelezo mengi - daima kuna maelezo mengi.

Naona ni kichekesho tu. Nilipokuwa na umri wa miaka 20, tulikuwa tukisema, sasa kuna maoni mawili kwa hili. Leo, pamoja na taarifa zote mpya ambazo tumepata, tunachoweza kukuambia ni kwamba, kuna maoni 10 kwa hili.

Kama vile kutafuta habari. Maelezo zaidi tunayopata, tunakuwa na maelezo zaidi yanayowezekana. Kwa hiyo, tunapojaribu kujibu swali hilo, kwa nini Abrahamu anaitwa Mwebrania? Kuna maelezo mbalimbali.

Jambo linalojulikana sana ni kwamba Abrahamu anaitwa Mwebrania kwa sababu alikuwa na babu yake aliyeitwa Eberi. Katika sura ya 10, mstari wa 24, katika Kiebrania, neno hili linaonekana hivi na vokali tofauti, Eberi, lakini ni neno moja. Hapa, imeandikwa tofauti kidogo na vokali tofauti, lakini ni konsonanti za mizizi sawa katika Kiebrania.

Kwa maneno mengine, konsonanti zile zile ambazo hizi hushiriki ni alama hii mbaya ya kupumua, B, na R. Hizo ni konsonanti tatu ambazo hizi mbili hushiriki kwa pamoja. Evri na Eberi wameshiriki konsonanti tatu. Zimeandikwa tofauti na vokali, lakini zinashiriki konsonanti tatu.

Sawa? Kwa hivyo, ukienda kwenye Biblia zako za kujifunzia za Kiingereza, kuna, nini, Biblia 20 au 30 tofauti za kujifunza Kiingereza huko nje sasa? Mojawapo ya maelezo ya kawaida kwa nini Ibrahimu anaitwa Mwebrania ni kwa sababu yeye ni mzao wa Eberi. Eberi, ninayemtaja katika maelezo yetu, alikuwa mwana wa Shelaki, mwana wa Arfaksadi, mwana wa Shemu, baba wa Pelegi, babu wa Reu, babu wa Serugi, ambaye alimzaa Nahori, babu wa Abrahamu. Kweli, sijui, lakini ningejiuliza swali katika aya hiyo.

Katika aya hiyo ya mababu wa Ibrahimu kurudi vizazi vingi, nilisoma kwamba, na ninajiuliza swali, je Eberi alifanya jambo lolote ambalo lilikuwa la maana kiasi kwamba Ibrahimu anapaswa kuitwa, ni halisi, ni Eberite? Kwa nini Ibrahimu aitwe Mweberi? Kwa sababu ukirudi kwenye Mwanzo 14 na hili linaanza kutatanisha, kwa hiyo niache tu na maswali yako. Vema, subiri kidogo, hatuwezi kufanya hivyo kwa sababu hii ni mtandaoni. Natamani unizuie ili nieleze tena pale inapobidi maana inachanganya sana.

Katika lugha ya asili ya Kiebrania, tulicho nacho hapa ni kibainishi hususa. The. Kwa hivyo, ikiwa Ibrahimu ni Eberi, tunapaswa kujiuliza swali, je, katika orodha hiyo ya majina Eberi alifanya nini ambacho kilikuwa muhimu sana kwamba Ibrahimu angeitwa Eberi? Ningetarajia angeitwa Shemite kwani Shemu ni muhimu sana kuliko Eberi.

Au hata Peleg. Lakini tunaliangalia hilo na kujiuliza swali, Eberi ni nani hata aitwe Mweberi? Kwa hivyo, swali langu la kwanza katika kujibu hili lingekuwa, Eberi ni

nani? Na pili, kwa nini kifungu cha uhakika? Sasa, Kiebrania na Kiingereza hazishiriki mambo mengi kwa pamoja. Lakini lugha zote mbili zinashiriki jambo dogo sana kwa pamoja.

Huweki kifungu cha uhakika kwenye majina sahihi. Kwa sababu wao ni moja kwa moja uhakika. Mke wangu ni Peg.

Sisemi “Kigingi” kwa sababu yeye ni Kigingi. Hiyo ni moja kwa moja uhakika. Kwa hivyo, katika Kiebrania, kwa hakika hutawahi kuweka neno bainishi kwenye nomino sahihi.

Iwe ni jina la nchi au ikiwa ni jina la kibinafsi, kwa hakika hutawahi kuweka neno bainishi kwenye nomino husika. Sasa, sasa tuna rais ambaye, kabla ya kuchaguliwa kwake, alijulikana kama Donald. Lakini ni juavyo, ndiye mtu pekee ambaye nimewahi kusikia maishani mwangu ambaye aliweka kifungu cha uhakika mbele ya jina lake.

Kwa hivyo, tunajiuliza swali la pili. Kwa nini ikiwa Kiebrania ni nomino halisi, je, ina kiima hususa mbele yake? Ni karibu mno. Kwa hivyo, haya ni matatizo mawili ambayo ninayo kwa kueleza Eberi kama babu wa kueleza kwa nini Ibrahimu anaitwa Mwebrania.

Kwa hivyo, kwa matumaini, unaweza kupata hii basi. Sio mbaya sana bado. Tatizo na hili basi ni kwa nini anaitwa Eberite? Kwa sababu Eberi alikuwa nani na alifanya nini ambacho kingemfanya Abrahamu aitwe Mweberi? Na mbili, kwa nini ina kifungu cha uhakika? Kwa hivyo, nadhani haya ni matatizo na maelezo ya kwanza kwa nini Ibrahimu anaitwa Kiebrania ingawa pengine ni maelezo ya kawaida katika Biblia za masomo kwamba Ibrahimu anaitwa mzao wa Eberi.

Kwa hivyo, nikiweza, nitazifuta na nitazame maelezo ya pili kwa hili. Msomi maarufu sana William Albright alipendekeza kizazi na nusu iliyopita kwamba Ibrahimu aliitwa Mwebrania kwa sababu neno la Kiebrania linapaswa kuhusishwa na mzizi wa Akkadian ambao ulitafsiriwa dereva wa punda. Kwa maneno mengine, nilikua enzi nilizozifanya, ambapo Hollywood ilizalisha watu wa magharibi kuliko walivyotoa tamthilia, Abraham alikuwa mchuna ngozi nyumbu.

Sasa, leo, kila ninaposema hivyo darasani kwangu, wanafunzi wangu hunitazama kwa maneno matupu kwa sababu hawajawahi kusikia neno mchuna ngozi wa nyumbu. Lakini nilipokuwa mtoto, ngozi ya nyumbu ilimaanisha kwamba unajua, kwamba ulitumia punda kuvuta vitu. Ulikuwa dereva wa punda.

Kweli, hili lilikuwa pendekezo la kupendeza, lakini inaonekana Albright alikufa bila mtu yeyote kupitisha pendekezo lake. Mimi mwenyewe sijawahi kusoma kwa kuchapishwa popote pale ambapo Albright alikubali, samahani, ambapo mtu yeyote alikubali pendekezo la Albright, lakini kile alichokuwa anapendekeza kwamba

Ibrahimu aliitwa dereva wa punda kwa sababu wakati Ibrahimu alikuja magharibi, alikuwa na idadi kubwa sana ya watu na kwa hiyo angekuwa na, idadi kubwa sana ya punda na hivyo aliitwa hivyo kwa sababu punda hawa, ambao wahusika wangekuwa wengi kama hawangekuwa katika harakati zake. Lakini kwa kweli hakuna ushahidi wowote wa kutupendekeza kwamba haya ndiyo maelezo sahihi kwa nini Ibrahimu, kwa sababu baada ya yote, kama aliitwa dereva wa punda, kwa nini basi vizazi vyote vilivyofuata vya Waisraeli viliitwa Waebrania? Kwa nini jina hili lilishikamana ikiwa lilihusiana tu na ajira ya Ibrahimu ya idadi kubwa ya punda? Mtazamo wa tatu umetolewa kutoka kwa maana ya kitenzi, na maoni haya, nadhani, ndio jibu bora zaidi.

Katika Kiebrania, kinadharia, mizizi yote, maneno yote ya mizizi katika Kiebrania yana konsonanti tatu. Ikiwa zina zaidi ya konsonanti tatu au chini ya konsonanti tatu, huenda ni maneno ya mkopo. Kiebrania kimahelela ni lugha ambayo maneno yote, isipokuwa kama maneno ya mkopo, yana konsonanti tatu.

Kwa hivyo, konsonanti hizi tatu, kumbuka kwamba hii inaonekana kama koma, lakini ni kile tunachoita alama mbaya ya kupumua, ni ch. Kwa hiyo, konsonanti hizi tatu katika Kiebrania zinatoka kwenye mzizi unaomaanisha kuvuka, kuvuka. na kwa hivyo kile ambacho ningependekeza kama maelezo kwa nini Waebrania walikuja kuitwa Waebrania ni kwa sababu tendo kuu la imani la Ibrahimu lilikuwa linavuka.

Kwa hiyo, tunapomtazama Ibrahimu, Ibrahimu akiondoka Uru, natokea kufikiri Uru ilikuwa hapa juu karibu na Karoni, huko Mesopotamia kaskazini, kwa hiyo amri kuu ya Ibrahimu kutoka kwa Mungu ambayo kwayo alipata imani yenye kuokoa ilikuwa kwamba alikuwa na imani ya kumwamini Mungu, kuondoka nchi yake, na kuvuka kihalisi. Alivuka mamia kwa mamia ya maili, lakini pia alivuka mito mingi. Hapa alivuka Mto Balaki, na hapa alivuka Mto Frati.

Ibrahimu aliitwa Mwebrania, ningependekeza, kwa sababu alivuka kihalisi kutoka katika nchi yake na kuja katika nchi ambayo Mungu alimpa. Hili pia linatufafanulia kwa nini tungekuwa na kirai cha uhakika kwa sababu kibainishi cha uhakika katika Kiebrania kingeandikwa na H, na kwa hiyo hii hapa inaandikwa Ivri, sasa ni Ha-ivri, na Ha-ivri ndipo ninapofikiri neno Kiebrania lilitoka. Kwa hiyo, Waebrania ninaowapendekeza kwenu wanaitwa Waebrania kwa sababu tendo kuu la imani la Ibrahimu lilikuwa likivuka kutoka katika nchi yake kwa kumtii Mungu.

Kwa hiyo, katika sura ya 14, mstari wa 13 wa Mwanzo, Ibrahimu, kimsingi, anaitwa yule aliyevuka. Kwa hivyo, kwa njia yangu ya kufikiria, hayo ndiyo maelezo sahihi. Sasa ningefanya haraka, ninafaa kuwa mwepesi zaidi kukuambia kwamba naweza au nisiweze kuwakilisha maoni ya wengi juu ya hili.

Baadhi ya marafiki zangu wa karibu hawakubali pendekezo hili. Kwa hivyo kile kinacholingana ni kwamba una mbili za kuchagua kutoka. Mmoja anaitwa Ebrite na wawili anaitwa yule anayevuka.

Kwa hivyo, unaweza kuwa na chaguo lako, lakini nijuavyo, hizo ni chaguo zako mbili kuhusu kwa nini Waebrania walikuja kuitwa Waebrania. Sasa, labda umepata hilo. Labda hiyo haichanganyiki sana, na labda tunaweza, wengi wetu bado tunahisi hali ya jamii.

Tunaelewana. Tunafurahi kwa nafasi hii ya kuwa pamoja lakini sasa nitaendeleza mjadala na katika mapokeo niliyotoka katika Ukristo nitaacha kuhubiri na kwenda kuingilia kati. Kwa sababu inakuwa ngumu zaidi tunapogundua kwamba katika ulimwengu wa kale kulikuwa na hali inayoitwa Habiru.

Nilianza mjadala wetu hapa na neno Habiru. Kwa hivyo, tunapoangalia mjadala wetu tunachoenda kusema ni kwamba tuna maneno mawili ambayo yanafanana sana. Maneno hayo mawili ni Habiru na Kiebrania.

Na kwa hivyo, swali ambalo tunauliza ni je, vitu hivi viwili vinamaanisha kitu kimoja au vinamaanisha vitu tofauti? Hilo ndilo swali ambalo tutaauliza. Kwa hivyo, tunapoangalia hili tutakuambia pendekezo maarufu ni pendekezo la baadhi ya wasomi wa kiinjilisti kwamba maneno haya mawili yanamaanisha kitu kimoja. Habiru na Kiebrania ni kitu kimoja.

Tena, nina marafiki wanaoshikilia hii. Kwa hivyo, mtazamo huu unabishana kwamba Ibrahim aliitwa Mwebrania kwa sababu alikuwa Habiru haswa. Kwa hiyo akina Habiru ni akina nani duniani? Sina hakika kwamba tunaweza kupata jibu hili kwa wakati ambao tumeutenga kwa kanda hii ili mjadala huu uweze kuvuja damu kwenye kanda inayofuata.

Mpigapicha wangu ataniambia nitakapohitaji kuingiza hii ndani. Habiru ni neno, ni neno la Kiakadi, si kwa taifa bali kwa jambo la kisiasa, jambo la kisiasa la kijiografia. sawa? Sasa, kwa nini wainjilisti watake kutumia neno hili? Naam, ni kwa sababu, katika kipindi cha takriban wakati Yoshua alipokuwa akiwaleta Waisraeli katika nchi, tunazo barua zilizopatikana Misri, tunazo barua zilizopatikana Misri ambazo falme mbalimbali za Palestina zilikuwa zikimwandikia barua mfalme wa Misri zikisema Habiru wanakuja, tuma askari.

Sawa? Wacha tuiweke hivi. Kwa hiyo, kuanzia mwaka 1370 hivi kwa miaka 20 ijayo au zaidi, Yoshua anaongoza vikosi vya kijeshi vya Israeli katika kuteka nchi, na wakati anafanya hivyo, kuna, kama jambo la kweli, tunaye mfalme wa Yerusalemu, iliitwa Yebusi wakati huo, lakini tunaye mfalme wa Yerusalemu akiwaandikia barua Mafarao wa Misri akisema Habiru wanakuja, kutuma askari. Kwa hiyo wasomi wa kiinjili wameona ni jambo la kuvutia kubishana kwamba Habiru na Kiebrania ni kitu kimoja

na kwamba kinachotokea ni kwamba Waebrania wanakuja katika nchi, na tunao ushahidi wa kiakiolojia sasa kuthibitisha kwamba Waebrania wanakuja katika nchi kwa sababu wafalme wakazi wanaomba msaada kutoka kwa Habiru.

Sawa. Kwa hivyo, natumai kwamba kwa njia fulani niliweka wazi. Ikiwa sijafanya hivyo, sijui nifanye nini kuhusu tatizo hilo kwa kuwa tunafanya mhadhara tu na sio mwingiliano.

Lakini tutasitisha mjadala kwa sababu tunachohitaji kufanya kabla ya kuanza kuchora nyuso zenye furaha ni kukumbatia alama ya swali. Kwa hivyo, tutakachofanya ni kuangalia neno la Kiakadi Habiru na kuona maana ya neno hilo katika Kiakadi kabla hatujajiruhusu anasa ya kuhitimisha kwamba Habiru na Kiebrania ni kitu kimoja. Kwa hivyo, hii inaonekana kwangu kama mahali pazuri pa kusitisha mjadala wetu, na kisha tunaporudi, tunachoenda kufanya ni kuangalia maana ya Kiakadi ya Habiru, na kisha tunapoelewa hilo, tunaweza kutoa hitimisho letu kuhusu kama tuna uthibitisho wa ushindi au kama hatuna uthibitisho huu wa ushindi.

Tunatumahi kuwa hapo ni mahali pazuri pa kusitisha mjadala wetu.

Huyu ni Dk. Don Fowler katika mafundisho yake juu ya asili ya Agano la Kale. Hiki ni kipindi cha 12, Vikundi vya Watu, Wahurrians, Wahiti, na Habiru.